

УДК 338.1(666.9)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕМЕНТНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Топольницька Т.Б.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

У статті досліджено стан розвитку цементної галузі України. Здійснено аналіз впливу динамічних змін нестабільного ринкового середовища в країні на підприємства галузі. Визначено проблеми функціонування та перспективи розвитку. На основі розгорнутого аналізу впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища на конкурентоспроможність підприємств і досягнення ними стратегічного успіху обґрунтовано необхідність перегляду цільових орієнтирів галузі. Окреслено низку важливих передумов, розгляд яких дозволить створити надійне підґрунтя для прийняття ефективних регуляторних рішень.

Ключові слова: цементна галузь, аналіз, динаміка, структура, фактори впливу.

Постановка проблеми. Цементна галузь є однією з важливих ланок промисловості будь-якої країни не залежно від рівня її соціально-економічного розвитку, оскільки здійснює істотний вплив на всі інші галузі і умови життя населення через роль цементу у будівництві виробничих потужностей, житла, виробничої та соціальної інфраструктури. Як справедливо підкреслює автор [1, с. 100], виробництво цементу є одним з найважливіших чинників індустріального розвитку суспільства і зростання його матеріальної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти функціонування цементної галузі України отримують все більшу увагу з боку вітчизняних дослідників, зокрема в роботах П. Лопатєва,

І. Ковальчук, О. Миколук, І. Панасенко, І. Тарасенко тощо. Водночас огляд літературних джерел свідчить про те, що у більшості випадків приділяється недостатня увага аналізу сучасного стану цементної промисловості в Україні, особливостям господарської діяльності в галузі, які впливають на фінансові результати та конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках. Необхідність наукового обґрунтування шляхів вирішення зазначених проблем з метою забезпечення стабільності розвитку цементної галузі України обумовлюють актуальність теми дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведення реформ в економіці України, зокрема, оптимізація податкового навантаження, реалізація програм розвитку, має

виходити з пріоритету вирішення нагальних проблем окремих галузей національного господарства. Україна має достатню потужну цементну галузь, представлену низкою підприємств, розміщених у різних економічних районах. Водночас протягом останніх років функціонування підприємств галузі характеризується низкою проблем, які пов'язані з впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Більш глибокий аналіз діяльності підприємств цементної галузі України з використанням методів статистики та економічного аналізу дозволить визначити певні проблеми її динаміки та структури.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз функціонування цементної галузі, оцінка факторів, що впливають на її стан і визначають специфіку господарських процесів її підприємств у сучасних умовах розвитку національної та світової економіки.

Виклад основного матеріалу. Основними виробниками цементу в Україні за підсумками 2015 року були учасники Асоціації «Укрцемент»: ПАТ «Подільський Цемент», ПАТ «Миколаївцемент», ТОВ «Цемент», ПАТ «Івано-Франківськцемент», ПАТ «Дікергофф Цемент Україна», ПАТ «Хайдельбергцемент Україна», ПАТ «Євроцемент-Україна», частка яких становила 99,8% від загального обсягу виробництва. Консолідована частка у виробництві інших компаній склала 0,2% [2, с. 10-11].

Зростання виробництва в галузі спостерігалося з 2001 р. до 2007 р., коли обсяг виробництва сягнув майже 15 млн. т, після 2007 р. (за винятком 2011 р., коли відзначався позитивний приріст у 13,9%) динаміка обсягів виробництва була спадною. Так, обсяги національного виробництва цементу скорочуються після періоду певного зростання у 2009-2011 рр. У 2015 р. серед провідних учасників ринку зростання обсягів виробництва цементу були ПАТ «Івано-Франківськцемент» (+40,8%), ПАТ «Дікергофф Цемент Україна» (+1%) та CRH plc., до якої входять «Миколаївцемент», «Подільський Цемент» та «Цемент» (+2,6%), тоді як інші учасники значно скоротили обсяги виробництва.

На динаміку обсягів виробництва значний вплив мали військово-політичні події 2014-2016 рр., оскільки три заводи знаходяться на непідконтрольній Україні території (ТОВ «Промцемент», Амвросіївський завод ПАТ «Хайдельбергцемент Україна», ПАТ «Бахчисарайський комбінат «Будіндустрія», АР Крим). Ще один завод з жовтня 2015 року припинив свою діяльність за рішенням власника (філія «Краматорський ЦЗ-Пушка» ПАТ «Євроцемент-Україна») через проблеми зі збутом. При цьому за підсумками 2015 року обсяг українського ринку цементу склав майже 8,14 млн. т, що на 4,8% менше, ніж у попередньому році, коли обсяг ринку був на рівні 8,55 млн. т [2, с. 10-12].

Цемент використовується як основний в'язучий матеріал і як основа для виробництва бетону у будівництві. Відповідно параметри функціонування і розвитку цементного виробництва значною мірою залежать від стану та динаміки будівельної галузі. Коефіцієнт кореляції (за рівня довіри $p \leq 0,05$) між наведеними динамічними рядами складає 80,3%, що підтверджує наведений висновок.

Наслідки кризових явищ, падіння купівельної спроможності населення і погіршення фінансового стану бізнесу, закінчення великих інфраструктурних проектів до Євро-2012 відобразилися на скороченні житлового та виробничо-інфраструктурного виробництва. Згідно з даними Державної служби статистики України у 2015 році обсяг виконаних будівельних робіт в країні скоротився в порівнянні з попереднім роком на 14,9%. Для порівняння, у 2014 році скорочення в будівельній галузі було більш істотним і становило 20,4% [3].

Крім того, несприятлива макроекономічна кон'юнктура визначила зростання цін, а значить, і зменшення попиту на будівельну продукцію та послуги. Наприклад, лише у 2015 році ціни на будівельно-монтажні роботи в Україні зросли на 27,1% порівняно з 2014 роком, причому найбільше зросли ціни на будівельно-монтажні роботи у сфері будівництва трубопроводів, комунікацій та ліній електропередач – на 34,2%, зведення нежитлових споруд – на 28,2%, а також у сфері житлового будівництва – на 24,2%. Найменше збільшилася вартість будівництва комплексних промислових будівель – на 23% [4]. Все це об'єктивно обумовило скорочення внутрішнього попиту і обсягів виробництва цементу.

З точки зору міжнародної торгівлі, Україна не є великою країною, тобто не може впливати на рівень цін і обсяги міжнародної торгівлі цементом з метою подолання обмеженості внутрішнього ринку. У 2013 р. Україна посідала 27 місце в рейтингу виробників із 0,9% загального виробництва [5].

Виробництво цементу, з точки зору кількості продавців на ринку, є оліголізованим через наявність об'єктивних бар'єрів – необхідності великих вкладень у створення і модернізацію виробництва, витратність власне самого виробництва і значний період окупності вкладеного капіталу. Провідні компанії світу сконцентрували достатньо значний обсяг потужностей і прагнуть інвестувати в перспективні базові підприємства за критерієм можливостей розвитку будівництва в країнах, що розвиваються, на ринку існує жорстка конкуренція за володіння виробничими потужностями і ринки збуту.

У контексті зазначених міркувань слід також вказати на таку особливість функціонування цементної галузі України як домінування іноземного капіталу в структурі власності цементних підприємств: «Heidelbergcement», «Dyckerhoff» – Німеччина; «Євроцементгруп» – Росія; «CRH» – Ірландія. Єдині підприємства, які належать національному капіталу, – ПАТ «Івано-Франківськцемент» та ДП «Харківський дослідний цементний завод». Про зацікавленість іноземних інвесторів саме у сировинному та первинному переробному секторах свідчить насамперед динаміка обсягу інвестицій у них. Але навіть іноземні інвестиції у функціонування і розвиток цементного виробництва не призвели до його масового оновлення.

Серед важливих структурних недоліків цементної галузі слід також зазначити його енергомісткість (насамперед виробництва портландцементного клінкера), і пов'язана з цим висока енергомісткість відходів. Крім енергомісткості, цементне виробництво характеризується значною кількістю викидів: за різними оцінками в діапа-

зоні 0,54-0,83 т діоксиду вуглецю на 1 т цементу. Звичайно, що такі обсяги споживання енергії та викидів обумовлюють значну частку витрат в ціні продукції і невелику маржу прибутку. Остання, зокрема, не дає підприємствам змоги змінювати ціну в залежності від попиту на зовнішньому ринку і формувати фонд оновлення виробництва.

Аналіз зовнішньоекономічної діяльності підприємств цементної галузі дає змогу зробити певні висновки:

- між динамікою виробництва та експорту немає щільного зв'язку, тобто експортна діяльність не використовується як альтернатива збуту на внутрішньому ринку;

- обсяги зовнішньоекономічної діяльності порівняно з обсягами національного виробництва є практично незначними, зростання обсягів імпорту у 2011-2012 рр. було пов'язане з масштабними інфраструктурними проектами в ході підготовки до Євро-2012, житлове будівництво через низький обсяг не може забезпечити достатній попит для стабільного функціонування галузі;

- ціновий чинник здійснює негативний вплив на обсяги експорту, починаючи з 2013 р. і проявляє нестабільність впливу на обсяги імпорту.

Основними експортними ринками збуту українського цементу у 2015 р. були такі країни: Білорусь – 43,3% від загального обсягу експорту у натуральному вигляді; Молдова – 35,0%; Угорщина – 10,8%; Румунія – 10,6%. Сумарна частка експорту до інших країн склала 0,2%. Лідером за темпами росту обсягів експорту став ринок Румунії – збільшився в 40,9 разів у натуральному вигляді. У порівнянні з 2010-2011 рр. географічна структура змінилася досить різко, причиною цього було майже повне припинення постачань до Російської Федерації.

Основними країнами, з яких відбувався імпорт цементу в Україну стали: Туреччина – 86,8% від загального імпорту в натуральному вигляді; Словаччина – 4,2%; Білорусь – 3,5%; Польща – 2%; Франція – 1,5%; Німеччина – 1,2%. Сумарна частка в імпорті з інших країн склала – 0,8%. У 2015 році зафіксований ріст постачання цементу зі Словаччини – 65,1% по відношенню до 2014 р. у натуральному вигляді, Франції – 10,0%. Імпорт із Туреччини зменшився на 36,8%, але найбільше скоротився імпорт цементу із Білорусі – 55,8% [6].

Як зазначає П. Лопатьєв, цементне виробництво – це галузь фактично одного продукту, тобто є лише кілька класів цементу і клінкер, як основа для його виробництва, і тому основним елементом збутової політики підприємств галузі виступають ціна продукції та її якість [7]. І тут важливо враховувати ще одну особливість цементного виробництва – низький технологічний рівень продукції. Це проявляється, по-перше, у невідповідності вітчизняної продукції цементної промисловості європейським стандартам, по-друге, низьким рівнем виробництва та експорту виробів з цементу. У період з 2006 р. по 2015 рр.

обсяг імпорту виробів з каменю, гіпсу і цементу постійно перевищував експорт вдвічі.

Цікавим є той факт, що коливання рівня експорту та імпорту у щорічному вимірі мають кореляцію 98%, а у щомісячному – 90%. Це свідчить про те, що національна цементна галузь просто не використовує можливості внутрішнього ринку, особливо зараз, коли високий ціновий сегмент не є популярним, тобто можна за рахунок цінової політики отримати конкурентні переваги перед імпортерами на внутрішньому ринку.

Висновки і пропозиції. У ході економічних трансформацій перед підприємствами цементної галузі постала низка проблем, пов'язаних з особливостями господарювання в галузі, проблемами динаміки макроекономічної кон'юнктури та кон'юнктури ринків збуту, політичними подіями.

Здійснений у роботі аналіз дав змогу визначити особливості цементної галузі як складової економіки України:

- 1) практично монопродуктовий характер і залежність від ресурсного забезпечення, що визначає зорієнтованість збутової політики підприємств галузі на ціну продукції та її якість;

- 2) на динаміку національного виробництва значний вплив мали кризові явища 2008-2010 рр. і військово-політичні події 2014-2016 рр., перш за все, це проявилось у втраті джерел ресурсного забезпечення на Донбасі та в Криму; крім того, зазначені події вплинули на рівень платоспроможності населення та підприємств;

- 3) параметри функціонування і розвитку цементного виробництва значною мірою залежать від стану та динаміки будівельної галузі – зниження обсягів будівництва призвело до швидкого падіння обсягів реалізації в цементній галузі;

- 4) енергомісткість виробництва і пов'язана з цим висока енергомісткість відходів, значне екологічне навантаження виробництва;

- 5) значна частка транспортних витрат у структурі собівартості вхідних ресурсів та відповідно у структурі собівартості готової продукції;

- 6) з точки зору міжнародної торгівлі Україна не є великою країною, тобто не може впливати на рівень цін і обсяги міжнародної торгівлі цементом з метою подолання обмеженості внутрішнього ринку;

- 7) виробництво цементу з точки зору кількості продавців на ринку є оліголізованим;

- 8) іноземні інвестори, яким в основному належать підприємства галузі, не бачать сенсу вкладати кошти в оновлення виробничих потужностей через те, що ринки за географічним сегментом практично поділені між основними учасниками, а перспективи зростання внутрішнього ринку України є примарними.

Загалом погіршення показників та параметрів підприємств цементної галузі мало б обумовити інтенсифікацію зусиль держави з її стимулювання. Саме на вирішення проблем регулювання характеру, що перешкоджають розвитку цементної галузі України, потрібно спрямувати подальші дослідження.

Список літератури:

1. Панасенко І.А. Розвиток виробництва будівельних матеріалів (кераміки та в'язучих) в Україні в 1950-1980 рр.: історичний екскурс / І.А. Панасенко // Вісник Національного технічного університету «ХПІ»: темат. вип.: Історія науки і техніки. – Харків: НТУ «ХПІ», 2009. – № 29. – С. 100-108.
2. Щорічний бюлетень Асоціації виробників цементу «Укрцемент», 2015. – К., 2016. – 82 с.
3. Економічна статистика / Економічна діяльність / Будівництво [Електронний ресурс]: офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Економічна статистика / Ціни [Електронний ресурс]: офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. World Cement Production Statistics by Country [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.statsmonkey.com/table/1355-world-cement-production-statistics-by-country.php>
6. Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність [Електронний ресурс]: офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Лопат'єв П.С. Прогнозування економічного розвитку цементної промисловості України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / П.С. Лопат'єв; Донбаська державна машинобудівна академія. – Краматорськ, 2015. – 21 с.

Топольницкая Т.Б.

Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЦЕМЕНТНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**Аннотация**

В статье исследовано состояние развития цементной отрасли Украины. Осуществлен анализ влияния динамических изменений нестабильной рыночной среды в стране на предприятия отрасли. Определены проблемы функционирования и перспективы развития. На основе развернутого анализа влияния факторов внешней и внутренней среды на конкурентоспособность предприятий и достижения ими стратегического успеха обоснована необходимость пересмотра целевых ориентиров отрасли. Очерчен ряд важных предпосылок, рассмотрение которых позволит создать надежную основу для принятия эффективных регуляторных решений.

Ключевые слова: цементная отрасль, анализ, динамика, структура, факторы влияния.

Topolnytska T.B.

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

SPECIFICS OF FUNCTIONING OF CEMENT INDUSTRY OF UKRAINE IN CONTEMPORARY CONDITIONS**Summary**

This article explores the status of the cement industry in Ukraine. The analysis of the impact of dynamic changes of unstable market environment in the country on the enterprises of the industry has been performed. The problems of functioning and development prospects have been defined. Based on a detailed analysis of the impact of factors of external and internal environment on the competitiveness of enterprises and achievements of their strategic success, the necessity to review industry targets has been justified. A number of important prerequisites have been outlined and the consideration will create a solid foundation for effective regulatory decisions.

Keywords: cement industry, analysis, dynamics, structure, influence factors.